

מֵאִשְׁבּוֹ בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מְאוֹת שָׁנָה: וְיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
 וְאַרְבַּע מְאוֹת שָׁנָה וְיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יֵצְאוּ כָּל-צִבְאוֹת יְהוָה מֵאֶרֶץ
 מִצְרָיִם: לֵיל שִׁמְרִים הוּא לְיְהוָה לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא-הַלַּיְלָה
 הַזֶּה לְיְהוָה שִׁמְרִים לְכָל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם:

דיחביו במצרים. ארבע
 מאה ותלתין שנים:
 מא. נהנה. מסוף ארבע
 מאה ותלתין שנים. נהנה.
 בקרו יומא הדין. נפקו.
 כל חיליא דני מארעא
 דמצרים: מב. לילי נטיר
 הוא גןם יי. לאפקותהון מארעא דמצרים. הוא ליליא הדין גןם יי. נטיר. לכל בני ישראל לדרהיהון:

ע"פ חז"ל
 ע"פ חז"ל
 ע"פ חז"ל
 ע"פ חז"ל
 ע"פ חז"ל

(מא) ויהי מקץ שלשים שנה וגו' ויהי בעצם היום הזה, מגיד רש"י שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין. בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו, ובט"ו בניסן נולד יצחק. ובט"ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים⁴³. (מב) ליל שמרים הוא לה', שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים. הוא הלילה הזה לה', הוא הלילה שאמר לאברהם: כלילה זה אני גואל את בניך⁴³. שמרים לכל בני ישראל לדורתם, משומר ובא מן המזויקין⁴⁴. כענין שנאמר: ולא יתן המשחית וגו' (לעיל פסוק כג).

43 מכליתא שם. 44 פסחים קט ב.

(מב) ליל שמורים²⁵ וכו', וכשם שהיה ליל שמורים לה' להוציאם מארץ מצרים כך יהיה ליל זה שמורים לבני ישראל לדורותם. 25 תרגם רבנו שמורים "חפט" בלשון יחיד ולא לשון רבים כמו במקרא. וכתב בפירושו למשלי ג, ג. דעת קדשים, ענינו קדוש, והוא שם ה', כמו אלהים ענינו אלה. וכוונתו כי יום כפורים (ויקרא כג כח) "גפראן" כפור לשון יחיד, וליל שמורים "חפט" לשון יחיד, ואיל מלוואים (שמות כט כב) "כמאל" לשון יחיד, כך אלהים — אלה לשון יחיד. וארונים (ישעיה יט ד) "סייד" ארון יחיד. וקדושים (גם יהושע כד יט). "קדוס" קדוש לשון יחיד, וראה גם פירושו לספר יצירה מהדורתי פ"א הל' א.

רשב"ם

רבים. ובפרשה הזאת מיום הראשון עד יום השביעי (לעיל פסוק טו)⁸⁹. ואחר שמצאנו כתוב, שהשם אמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך ארבע מאות שנה, ידענו כי חשבון מושב בני ישראל תלוי בקץ אברהם⁹⁰. והוצרך בעל סדר עולם לומר, כי אחר שבא אברהם לארץ כנען שב לחרן⁹¹. והוצרכו המפרשים לומר, כי נבואת אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים (ברא' טו ז) איננה דבקה עם הפרשה הנזכרת⁹², אבל אחר זה נאמרה⁹³, ואין צורך לכל זה. רק חשבון ד' מאות שנה הוא מיום שנולד יצחק. ואלה השלשים שנה הנוספים, מספרם מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדים ובא עם אביו אל חרן, כאשר כתוב ויבואו 89 שהוא המשך של תשכיתו שאור מכתכם, והאזהרה שביניהם הוא כעין משפט מוסגר חשוב לפיכך הוקדם. ראה הערה 41. 90 קץ ארבע מאות שנה שנאמר לאברהם כברית בין הבתרים. 91 סדר עולם א: אברהם אבינו היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן ע' שנה, שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה. לאחר שנדבר עמו ירד לחרן ועשה שם חמש שנים. שנאמר ואברהם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן. כך קבל 430 שנה. 30 שנה של גרות אברהם, ו-100 שנה של גרות זרע אברהם המתחיל ביצחק. 92 עם ברית בין הבתרים. 93 כשבא בפעם השניה לארץ כנען ולא יצא עוד ממנה.

(מב) ליל שמורים הוא לה', ובעבור שהשם שמרם חייבין הן לישראל לשמור זה הלילה. והטעם אכילת הפסח על משפטו ומצות ומרורים כלילה הזה. ויש מפרש אותו מטעם שומרי החומות (שה"ש ה ז). ויש להם עד הכתוב בהגדה שאומרים⁶⁰.

(מא) ויהי מקץ שלשים של ברית בתרים וארבע מאות שנה של לידת יצחק ויהי בעצם היום הזה וגו'. ומכל מקום במצרים לא ישבו אלא מאתים ועשר של סוף ארבע מאות ושלשים¹⁷. (מב) ליל שימורים הוא לה', מימות אביהם היה הק' מצפה לזה הלילה להוציא את בני ישראל ממצרים כמו שהבטיחם. ולישראל הוא ליל שימורים לדורותם, לכל דורותם, שמצפים לזה הלילה לחוג בו חג הפסח ומשפטיו. שמורים, לשון המתנה, כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית לו יא).

רמב"ן

שנה הללו, כי עמדם במדבר ארבעים שנה לא מפני²⁵ עון האמורי שלא נשלם, ויהיה שיעור הכתוב ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים עד שלשים שנה וארבע מאות שנה שישבו שם למלאות להם כן בארץ לא להם, הודיענו הכתוב כי עתה בצאתם נשלמה הגלות הנגזרת עליהם והוציאם מעבדות לחירות, לא שיוציאם ממצרים ויהיו עוד גרים בארץ לא להם. ובעבור שכבר הזכיר הענין הזה והודיע בו, לא הוצרך בו להאריך, כי לא בא הכתוב הזה רק להודיע השלשים שנה שנוספו עליהם. ולכך אמר דרך קצרה שהשלימו במצרים ארבע מאות שנה הנאמרים לאברהם אביהם וידועים להם, ועוד שלשים שנה, וחזר ואמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה לגלותם יצאו מארץ מצרים

25 ע"פ כ"י. בכל הספרים גורסים כאן: לא היה אלא מפני עון האמורי שלא נשלם. וזה צריך עיון רב, כי מלבד שזה סותר למה שכתבה התורה בפירושו, שמה שהלכו במדבר מ' שנה היה מפני עון המרגלים, זה סותר גם כן למה שכתב בפירושו אחר כך שנתאריך עליהם מ' שנה כחטא המרגלים. ועיין עוד בספר מעשי ה' ריש פרשת בשלח שמקשה על מה שכתב הרמב"ן שם (הנכון שיאמר כי לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים אשר הוא קרוב וטוב לנחותם בדרך ההוא), וקשה, הלא זה הפך ממה שכתב פה שהלכו במדבר מ' שנה מפני שלא נשלם עון האמורי עדיין, אם כן לא טוב היה לנחותם דרך קרוב כיון שעדיין לא הגיע הזמן שתנתן להם הארץ. ועי"פ כ"י הכל נוחא, כי כוננת הרמב"ן לומר: כי עומד במדבר לא היה מפני עון האמורי שלא נשלם. כי זה כבר נשלם ביציאתם ממצרים, אלא מפני חטאם עמדו. (וכן נראה שהטור הרגיש בזה, שכתב: לא היה מפני עון האמורי שלא נשלם אלא מפני חטאם).

(מב) ליל שמורים הוא לה' הוציאם, שהיה מצפה להוציאם⁴², כי לא עינה מלכו⁴³, אבל לא מצא את ישראל מוכנים וראוים לגאולה עד אותה הלילה, ואותה היה משמר ומצפה כי חפץ חסד הוא, כאמרם ז"ל⁴⁴ "שהקב"ה מחשב את הקץ". הוא הלילה הזה לה' שמורים, וכמו שהיה משמר ומצפה לגאולת ישראל כל ימי גלותם במצרים, כן הוא משמר ומצפה לגאולת ישראל העתידה, כאמרו "ולכן יחכה ה' לחננכם" (ישע' ל יח). לכל בני ישראל לדורותם, כאמרם⁴⁵ "בניסן נגאלו, ובניסן עתידין להגאל". 42 כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית לו יא). מצפה ומחכה שיבאו. רשב"ם. 43 מחפצו, ע"פ איכה ג לג. 44 הגדה של פסח. 45 ר"ה יא א.

(מב) ליל שמורים הוא לה', ששמרם מן המשחית כנגפו את מצרים, ולפיכך צוה הקב"ה שיהא גם הוא לישראל ליל שמורים לכל הדורות שישמרו אותו לילה שלא יישנו, אלא יודו ויספרו את הנסים והגבורות שעשה אלהים לנו באותו הלילה. שמורים גיי"נוש בלע"ז. ד"א ליל שמורים, שישמרו לאכול בו את פסחיהם, דוגמא: תשמרו להקריב לי במועדו (במדבר כח ב).

1

ראב"ע הארוך

עד חרן וישבו שם (שם יא לא), ואברהם ישב עם אביו בחרן חמש שנים, ובא אל ארץ כנען והוא בן חמש ושבעים שנה, ולא שב אל חרן. והנה כאשר נולד יצחק תמו שלשים שנה, שיצא אברהם מארצו, כי הוא העיקר, כי לו נתנה ארץ הכנעני. ויהיה פסוק אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים (שם טו ז) דבק עם כל הפרשה למעלה ולמטה⁹⁴. והנה פי' ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים, שהיו גרים שם, גם אבותיהם היו גרים, ככתוב כמעט וגרים בה (תה' קה יב), ואברהם אמר גר ותושב אנכי עמכם (ברא' כג ד). שלשים שנה וארבע מאות שנה, מיום שיצא אברהם אביהם מארץ מולדתו.

94 כחוכה לפי הסדר - כהמשך לנבואה הקודמת, וכקדמה לנבואה הבאה.
 95 הדיוק שלא יצאו לפני קץ הגורה. צעקתם הועילה שלא להאריך את הקץ.
 96 בהגדה של פסח.

(מא) וטעם ויהי מקץ שלשים שנה, להודיע, כי בעבור צעקתם אל השם לא יצאו, עד שהגיע הקץ שגזר עליהם⁹⁵. (מב) ליל שמורים הוא לה', על דרך הפשט בעבור שהזכיר ליל שמורים הוא לה', ובסוף שמורים לכל בני ישראל לדורותם, נראה כי הטעם בעבור שהשם שמרם, ולא יתן המשחית לבוא אל בתיהם לנגוף, צוה שיהיה זה הלילה שמורים לכל בני ישראל לדורותם, והטעם אכילת הפסח על משפטו, ומצות ומרורים בלילה הזה. ויש מפרשים אותו כטעם שומרי החומות (שה"ש ה ז), שלא ישנו רק יודו ויספרו גבורות השם בצאתם ממצרים. וככה רמזו חכמינו ז"ל⁹⁶, הגיע זמן קריאת שמע של שחרית. 95 הדיוק שלא יצאו לפני קץ הגורה. צעקתם הועילה שלא להאריך את הקץ. 96 בהגדה של פסח.

ראב"ע הארוך

רמב"ן

לחירות עולם. ודומה לו והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה (דברים ב יד), להשלם החשבון²⁶, כי לא הלכו מקדש ברנע עד נחל זרד ל"ח שנה אבל ישבו בקדש שנים רבות²⁷, ואח"כ הלכו משם וחזרו לאחור דרך ים סוף²⁸, ובשנת ל"ח עברו נחל זרד, והנה שיעור הכתוב והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד עד שלשים ושמונה שנה. וכמוהו אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה (דניאל יב יב), שיגיע לקצם²⁹ לא להם עצמם. ואמר ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים, כי שמר להם הדבר מן העת³⁰ שגזר עליהם הגלות שיוציאם בלילה הזה בבא הקץ מיד כי בעתה אחישנה (ישעיה ס כב). או טעמו ליל שמורים הוא לה' שהוא שומר ומצפה ללילה שיוציאם מארץ מצרים שהקב"ה מצפה לעת שיהיו ראויים להוציאם משם. והנה אם נאמר שטעם כי גר יהיה זרעך מעת שיהיה לך זרע ונתחיל החשבון משנולד יצחק, תהיה עמידתם במצרים מאתיים וארבעים שנה³¹ כפי הפירוש שהזכרנו, גם זה לדעתי איננו דרך הפשט על נכון, שכל ימי אברהם לא יקרא הגלות בזרעו³². והנכון שיאמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה מן היום הזה³³, והענין לאמר לו לא ינחלו בניך הארץ הזאת אשר אני נותן להם מיד, אבל יהיו גרים כמוך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ועוד לא ישוּבו הנה עד הדור הרביעי למלאת ארבע מאות ושלשים, ואם כן תהיה עמידתם במצרים כמו מאתיים ועשרים שנה או קרוב לזה³⁴. ואם יהיה חשבון של אותיות רד"ו שמה (בראשית מב ב). מסורת בישראל, יתכן שירמוז ליורדים עצמם שאחרי מות יעקב יעמדו הם שם מאתיים ועשר שנים, ועם י"ז³⁵ יהיו רכ"ז, וכבר הזכרתי³⁶ פי' ר"א שמאמר כי גר יהיה זרעך בעבדות וענוי עד ארבע מאות שנה מן היום הזה³⁷, ואמר כי השלשים הנוספים היו מיום צאת אברהם

26 של ל"ח שנה (טור). 27 דברים א מו. 28 שם ב א. 29 כלומר אשרי המחכה ויגיע לקץ ימים אלף וגו'. 30 למדנו מזה יסוד גדול במדותיו ית' שגם באותה שעה שאוחזו כבודת משפט הנהו רב חסד, אלא שהחטא הוא הגורם והמעכב, כן היה ית' כביכול יושב כל העת ומחשב את הקץ, מונה רגע לרגע מתי תגיע העת שיוכל לגאלם (חבר מאמרים, קמה). 31 כי יצחק היה בן ס' בלדת יעקב ועשו, וכשעמד לפני פרעה היה יעקב ק"ל. הרי ק"ץ, נשתיירו מת"ל שנה ר"מ, כפי פירושו של רש"י הנ"ל. 32 כמו שרש"י בעצמו פירש: ואתה תבא אל אבותיך בשלום (בראשית טו טו), ולא תראה כל אלה. ואם כן אין כתב כאן שמשעה שהיה זרע לאברהם נתקיים בו כי גר יהיה זרעך. 33 היינו מברית בין הבתרים שהיתה לפי פשטות הכתובים אחרי יציאת אברהם מחרן כחמש שנים או קרוב לזה, ונמצא שהיה אברהם אז כבן שמונים, שהרי בן ע"ה היה כשיצא מחרן. 34 שלפי באורו זה היה מברית בין הבתרים עד שנולד יצחק כ' שנה. ויצחק בן ס' כשנולד לו יעקב, ויעקב בעמדו לפני פרעה היה ק"ל. הרי ר"י שנה, ונשארו מן ת"ל שנה ר"כ שעמדו במצרים. כל זה לפי

מארצו³⁸ והנה יהיה פירוש הכתוב ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים עד מלאת שלשים שנה וד' מאות שנה³⁹ להיותם גרים הם ואבותיהם⁴⁰ בארץ לא להם. ועוד אני אומר כי הפשט המחזור מן הכל הוא שנאמר כי הגזרה היתה ארבע מאות שנה מן היום ההוא⁴¹ כאשר הזכרנו, והשלשים שנה האלו הם תוספת עליהם בעון הדור ההוא כי אם נגזר על האדם בחטאו גלות וענוי שנה או שנתים והוא יוסיף על חטאתו פשע בהם, יוסיפו עליו שבע על חטאתיו וגלות ויסורין כהנה וכהנה, שאין ענשו הראשון הבטחה לו שלא יענש בעון שיעשה. והנה היה על אברהם אבינו גזרה שיהיה זרעו גר בארץ לא להם ארבע מאות שנה, ושלא ישוּבו הנה עד דור רביעי כי לא שלם עון האמרי, ולא היתה לו הבטחה רק באחרי כן יצאו ברכוש גדול⁴². והוא מיד או מופלג כמה, וגם הוא על תנאי כמו שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (בראשית טו יד), שיעמיד בדין את הגוי אם עשו כראוי לישראל לפי מעשיהם ולפי הנגזר עליהם. ועוד שאין שום הבטחה שלא יגרום החטא⁴³ לבטלה אלא במקום שבועה. ומן הידוע שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים מאד, ובטלו גם המילה, דכתיב וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם [וגו'] בתוך ארץ מצרים וגו' (יחזקאל כ ח), וכתיב והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהיר וכמצרים ועבדו את ה' (יהושע כד יד), ועל כן ארך גלותם שלשים שנה, והיה ראוי שיתארך יותר אלא שצעקו והרכו תפלה, וזה טעם ויאנחו מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם (לעיל ב כג), וישמע אלהים את נאקתם (שם כד), ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי (שם ג ט), וכתיב ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וישמע ה' את קולנו וירא את עניינו ואת עמלינו ואת לחצנו (דברים כו ז), כי לא היו ראויים להגאל מפני הקץ שבא אלא שיסת רבינו עכשיו על יסוד פשטות הכתובים, שמשעזב את חרן (כשהיה בן ע"ה) שוב לא חזר שם, והברית היתה אחר זה חמש שנים או קרוב לזה. 35 שחי יעקב בארץ מצרים, והיה אברהם מברית בין הבתרים פ"ז שנה, כי היתה הברית י"ב שנה אחרי צאתו מחרן. 36 בראשית טו יג. 37 מברית בין הבתרים, ותוספת שלשים שנה על ת' הן השלשים שנה מיום שיצא אברהם מאור כשדים עד תחת שאמר לו ה' ידוע דתע כמו שמבאר והולך. 38 מארץ מולדתו ובא עם אביו אל חרן, וישב שם עם אביו חמש שנים ובא אל ארץ כנען והוא בן ע"ה שנה ולא שב אל חרן, והנה כאשר נולד יצחק תמו שלושים שנה שיצא מארצו כי הוא העיקר כי לו נתנה ארץ הכנעני (ראב"ע). 39 כלומר שישבו שם עד סוף שלשים שנה וארבע מאות שנה, אבל לא שישבו שם כל השנים הללו. 40 כי תחלת החשבון מיום צאת אברהם מאור כשדים. 41 מברית בין הבתרים, ותוספת שלשים שנה מפני שנתארך גלותם בעון הדור ההוא. 42 בטור: אלא שאמר לו ואחרי כן (בראשית טו יד), ולא אמר לו הזמן מתי, ואפשר שיצאו מיד אחר ת' שנה או זמן רב אחריו. 43 ברכות ד א.

רמב"ן

וַיַּעֲצֵם לֹא תִשְׁבְּרוּ-בּוֹ: כָּל-עַדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אִתּוֹ: וְכִי-יִגְוֹר אֶתְּךָ גֵר
וַעֲשֵׂה פֶסַח לַיהוָה הַמּוֹל לּוֹ כָּל-זָכָר וְאִזּו יִקְרַב לַעֲשׂוֹתוֹ וְהָיָה כְּאֹרַח הָאָרֶץ
וְכָל-עַרְל לֹא-יֵאָכֵל בּוֹ: תּוֹרָה אַחַת יְהִיָּה לְאֹרַח וְלִגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם:
וַיַּעֲשׂוּ כָּל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת-מֹשֶׁה וְאֶת-אַהֲרֹן כִּן
עָשׂוּ: וַיְהִי בַּעֲצָם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא יְהוָה אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם עַל-צְבָאָתָם:

וַיִּקְרָא לֹא תִשְׁבְּרוּ בּוֹ:
 מו. כָּל כְּנֻשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל
 יַעֲבֹדוּן יְתִיָּה: מַח. נֶאֱרַי
 יִתְגַּיֵּר עִמְכוֹן גִּיּוֹרָא,
 וַיַּעֲבִיד פֶּסַחָא קָדָם יְיָ,
 מְגִזֵּר לִיָּה כָּל דְּכוּרָא,
 וַיִּכְנֵן יִקְרַב לְמַעֲבָדִיָּה,
 וַיְהִי כְּנֻשְׁתָּא אֶרְעָא, וְכָל
 עַרְלָא לֹא יִיכּוֹל בִּיָּה:
 מַט. אוֹרִיתָא חֲדָא, תְּהִי

לְיַצִּיבְיָא, וְלִגְיֹרְיָא דִּיתְגַּיֵּרוֹן בְּיַנִּיכוֹן: נ. וַיַּעֲבֹדוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כְּמָא דְפִקִּיד יְיָ, יְת מֹשֶׁה וְיְת אַהֲרֹן
 כִּן עָבְדוּ: נא. וְהָיָה, בְּכִרְן יוֹמָא הַדִּין, אֶפְיִק יְיָ, יְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, מֵאֶרְעָא דְמִצְרַיִם עַל חִלְיָהוֹן:

רס"ג (מז) כל עדת, ככה רוב²⁸ עדת בני ישראל יעשוהו.
(מח) וכי יגור אתך וכו', וכי יבוא בתוככם זר ורצה לעשות פסח
לה' אז ימול כל זכר שבשרותו ואח"כ יקרב לעשותו כי אז יהיה
כאזרח הארץ וכל ערל לא יאכל ממנו.
(מט) ולגר הגר, ולגר הנכנס.
 28 ראה לעיל ט יד.

רשב"ם (מח) וכל ערל, ישראל שמתו אחיו מחמת מילה ולא נימול¹⁸.
(נא) ויהי בעצם היום הזה וגו', אעפ"י שכבר [נאמר] זה
למעלה¹⁹ חוזר וכופלו עתה לומר לך שביום שיצאו אמר הק'
למשה קדש לי כל בכור [יג, ב].
 18 ע"י רש"י. 19 פסוק מא.

רמב"ן (נא) ויהי בעצם היום הזה הוציא ה', מפני שאמר למעלה ליל
שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים (פסוק מב), חזר ופירש
כי לא יצאו בלילה כלם מן הארץ אלא שנתן להם רשות לצאת
והיו בני חורין, אבל בעצם היום הוא יצאו מכל גבול מצרים עם
כל צבאותם צבא הנשים וערב רב הנלוים עליהם. ור"א פ"י⁶⁸ כי
ויהי בעצם היום הזה שהוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים
דבר השם אל משה קדש לי⁶⁹.

68 ראב"ע כאן. 69 מפרש שהפסוק הזה קאי על הבא אחריו, כלומר ויהי כיום אשר הוציא ה' את בני ישראל על צבאותם, באותו היום ממש אמר ה' אל משה קדש לי וכו'.

חזקוני מוח ויש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם, הכי מתניא
בפרק כיצד צולין²³.
(מז) כל עדת ישראל יעשו אותו, מגיד הכתוב שאף פסח דורות²⁴
בא בערבוביא²⁵.

7 מגיל שלש עשרה. 8 המשנה המפרטת כל חייבי כריתות גם הכלולים בלאו אחד כותבת: שלשים ושש כריתות בתורה (כריתות א, משנה א). 9 דייק זה מן ההדגשה המיוחדת. שהרי כבר נאמר על כל בן נכר: ומלתה אתו אז יאכל בו. בעוד שביציאת מצרים היה ערב רב, שמהם ודאי בקשו עוד להצטרף לעשות הפסח. 10 שהיו אנוסים ולא נתחייבו כרת. ראה רש"י. 11 שבא לגור בשערי הארץ ולא נתגייר. לגר אשר בשעריך (דברים יד, כא) — ראב"ע: ואינו מתיחד. רש"י: גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע"א ואוכל נבלות. 12 פסוק כח ולה. 13 במדבר ט, ה. 14 שלא נמולו במצרים והמקום היה נוח להימול.

(מח) ועשה פסח, ובא לעשות פסח. והיה כאזרח הארץ, הואיל
ושמע ספור נסי הקב"ה ובא לחסות תחת כנפיו, אף על פי שלא
היו שם אבותיו באותו הנס, הרי שנתגייר בין שני פסחים שומע
אני יעשה פסח שני, ת"ל: והיה כאזרח הארץ, מה אזרח אם נפטר
מן הראשון לא יעשה את השני אף גר כן²⁶. וכל ערל לא יאכל בו,
משום דמאיס, כדאיתא בפרק מי שהיה טמא²⁷.
(מט) תורה אחת יהיה, לשון זכר²⁸ גבי נקבה בכמה מקומות. ולגר
הגר בתוכם, ולא לגר בשערי²⁹, הוא גר שער.

23 פסחים פה, א. — "ויש עליו כזית בשר" ליתא שם, וכן נכון, כי הכוונה: כיון שחזר וכפל בפסח שני לומר בין עצם שיש בו מוח בין עצם שאין בו הכל עובר עליו. 24 מכילתא פסחא טו. וצ"ל: מגיד הכתוב שפסח דורות וכו'. 25 אינו צריך ליקח למשפחות. 26 מכילתא שם. 27 פסחים צו א. 28 "ויהיה", גבי "תורה" שהיא לשון נקבה. 29 [ראב"ע].

כיש כו', לומר, ויסעו כל כך בקלות כאילו שש מאות אלף רגלי היו הגברים לבד מטף, כלומר, כאילו היו הגברים משוללי טף כן קלו על ידי נוסעיהם.

או יאמר, ויסעו בני ישראל, ותהי נסיעתם קלה כמו השש מאות אלף רגלי שיצאו אתם. ומי הם, הלא הם אותם שהם הגברים ואין להם נשים, וגם הם לבד מטף שגם הם משוללי טף, כלומר, כמלאכי השרת שיצאו אתם עם השכינה שהיתה עמהם בגלות, כי על כפים נשאום.

(לח) ושמא תאמר הלא זה יתכן אם הערב רב היו נשארים אחור על שלא נשאום מלאכים. אך לא נתפרדו מאתם, ומאין ולאין קלו הערב רב כשיעור הלז שעל כפים ישאום מלאכי השרת. לזה אמר אל תתמה על החפץ כי הלא וגם ערב רב עלה אתם. כלומר, עלו באיכות ומעלה. כי בחול שפע אלהי על ישראל, חל גם על בני לוייה כמאמרם ז"ל בעובדא דרבי פנחס בן יאיר (חולין ז א). וזהו אומרו עלה אתם כי עלה במעלה ללכת גם לשעה קלה, למה שהיו אתם.

ואל תתמה שהושוו לישראל, כי לא הושוו כי אם למקנה ישראל. כי גם המקנה עם היותו כבד מאד הפליא לעשות הוא יתברך עמהם, כמוהם היו הערב רב. וזהו וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר מקנה כבד מאד, שלא נשאום מלאכי השרת. לכן אמור, כי כמו שהקלו רגלי צאן ובקר ומקנה, עם היותם כבד מאד הקלו שהלכו יחד עם ישראל מבלי ינשאו גם הם על כנפי מלאכי השרת. אך הוא כי אין מעצור לה' להמציא המצאות לבל ישארו אחור מקניהם וקניינם של ישראל בהנשאם על כנפי נשרים, ועל הדרך שנעשו עם המקנה נעשה עם הערב רב. וזהו אומרו וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר מקנה כבד כו'.

(לט) ואם תאמרו ומאן מוכח כי לשעה קלה הלכו מרעמסס סכותה שהוא על כנפי נשרים ולא שהו אפילו יום אחד. הלא עד ממהר הוא כי ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים בחנייתם בסוכות והיו עגות מצות כי לא חמץ, ואילו היה בדרך שיעור אשר יש מלוש בצק עד חומצתו, היה מחמץ. ומה גם בהיותם בצקם צורות בשמלותם שמחממים, וגם על שכמם שהשמש מכה בהם. אך אין זאת רק שקלו נושאייהם

כמדובר, ולא שהו במהלך שלשת ימים שיעור אשר יש מלוש בצק עד חומצתו. ושמא תאמר ולמה לא אפו במצרים. הלא הוא משני טעמים. א. כי גורשו ממצרים. ב. כי גם אם לא היו מגרשים אותם, הם מצד עצמם לא יכלו להתמהמה. והראיה שגם מצד עצמם לא יכלו להתמהמה כי הנה וגם צידה לא עשו להם.

(מ) ואם לא היה רק הטעם הראשון היו מניחים אותם המצריים עד יעשו צידה לדרך, ולמה לא יכלו להתמהמה, הלא הוא כי הנה ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ארבע מאות שנה. וגם שלשים שנה שהוא ממראת בין הבתרים, מעת נאמר לאברהם כי גר יהיה זרעך כו' (בראשית ט יג) עד היות לאברהם זרע, כי על כן למדו בבראשית רבה מכאן שאברהם נקרא ישראל.

(מא) הנה כי שלמו הימים ולא מיעט פחות או יתר, כי אם ויהי מקץ שלשים שנה כו' שהוא בקץ בנקודת התשלום. כלומר, ועל כן אין לעכבם כמו רגע, כנודע מספר הזוהר שאם היו מתעכבים מעט יותר היו נכנסים במדרגת החמשים שערי טומאת מצרים ולא יוסיפו קום. וזה אחשוב כיון התנא (בהגדה) באומרו, ולא יכלו להתמהמה עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם מיד.

ועוד טענה שנית והוא כי ויהי בעצם היום שהוא בעצמות הנקודה הנוכרת ביום ההוא יצאו כל צבאות ה'. והם פמליא של מעלה שהיו עם השכינה היוצאת מהגלות, והיו יוצאים בנקודה ההיא. ואמר צבאות לכלול ארבע מחנות שכינה עם ישראל, שכלם צבאות ה' יקראו. ולא רצה הוא יתברך להניח את בניו משוללי שמירה מהשכינה ומלאכיה, ולא היה ראוי לעכב השכינה כמו רגע מהגבול אשר הוגבל לגלות, ועל כן לא יכלו ישראל להתמהמה אחר פמליא של מעלה כמו רגע.

ועל אשר הערנו שלא היו ישראל רק רד"ו שנה, הלא הוא כי על כן לא אמר אשר ישבו בארץ מצרים, רק במצרים שהוא מלשון מצר ודוחק והוא לשון רבים. כי רבו צרותם, שהתחיל מלידת יצחק שלא חסרו גלות וצרות רבות לו וליעקב, וזהו אומרו במצרים.

6

ונחזור אל הענין, כי הוא יתברך גאלם מיד צר ולא הניחם עד יאפו את הבצק במצרים או יעשו צידה לדרך, לכל השאירים שם יותר מהגבול כנזכר, פן יבולעו בחלאת טומאת מצרים. והלא יקשה על זה כי הנה נקודת הגבול שאמרנו היה בעצם היום ולא בלילה, כמו שאמרו ז"ל (ילקוט רמז רח) שאמר לפרעה באומרו בלילה קומו צאו כו', וכי לסטים אנחנו שנצא בלילה. ועל כן יצאו ביום ברגע הגבול כמדובר, שהוא ביום ט"ו כי בו נולד יצחק.

(מב) ושמא תאמר, כמו שבלילה שמרם ה' הגדול כד"א (לעיל כג) ועבר ה' כו', ואומר (לעיל יא ז) אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל, למה לא ישמרם גם הוא גם כי יעבור עת גבול רגע היציאה עד יאפו את הבצק ויעשו צידה לדרך ותצא השכינה מהגלות ברגע הגבול. לזה אמר ליל שמורים כו', לומר, הניח ליל זה היה של שני שמורים מיוחדים לה' בעצמו. וזהו ליל שמורים הוא לה'. שהוא שמור, א. לאברהם עם הארבע מלכים. ב. לשמור את ישראל ובכוריהם ביציאת מצרים, כמאמרם ז"ל (שמות רבה יח א) על הפסוק ויחלק עליהם לילה (בראשית יד טו), שהיה ליל ט"ו בניסן, וחילק הוא יתברך הלילה מאז בזכות אברהם. שאמר לאברהם כל הלילה היה ראוי לך, הניח חציה לבניך במכת בכורות. באופן כי היו מאז בליל זה שני שמורים באברהם ובניו שהיה שימור שני מוכן מאז. וזהו להוציאם מארץ מצרים כי היו שני שמורים עם העתיד להוציאם. שכמו שהחצי הראשון היה על ידי ה' כן גם זה.

ושמא תאמר, כיון שלא נועד ליציאת מצרים כי אם חצי הלילה, איך עתה שמר בעצמו מתחלת הלילה, לזה אמר, הוא הלילה הזה לה', שאחר שהחצי הראשון קנה קדושה זו מאז, להיות לה', נמשך שכל הלילה הוא לה', החצי שהיחל בו עם החצי הזה. וזהו הוא הלילה הזה לה', וזה דקדק. באומרו הזה שאינו צורך לשון זה אלא בדבר שהוא מונח לפנינו. והנה בפסוק הקודם דבר על יום שאחר הלילה והיה לו לומר ההוא. אך בנלמד מספר הזוהר (ויחי דף ריז) על ויקרבו ימי כו'. כי היום או לילה שנעשה בו זכות או דבר של קדושה אותו היום קונה קדושה והוא קיים עומד לעד. ובזה יאמר הוא הלילה שנוכל לומר עליו זה

כי הוא קיים לפנינו כי הוא לה', חציו מאז וחציו עתה. וזהו הוא הלילה הזה שעם היותו עבר שהיה נראה לומר הוא, נאמר הוזה כי לה' הוא כלו.

ואל תתמה איך קדושת חצי הלילה מאברהם עמדה בו עד עתה במצרים. כי דע איפה, כי גם קדושת שימור לה' בכלו שהיה אז, עומדת לעד בכל דור ודור. וזהו שמורים לכל בני ישראל לדורותם.

(מג) ועוד, כי גם מצות שנעשו אז בזה הלילה מחזקים קדושתה, כי הנה ויאמר ה' אל משה זאת חקת הפסח כו' (מד) ומלתה אותו, שעל כן היו שתי מצות בידם דם פסח ודם מילה ובהם נתעסקו כל אותו הלילה. כאשר יבא במאמרם ז"ל (שמות רבה יז ג) שנעתיק לשונם ונבארם לפנים בס"ד.

או יהיה סמיכות אומרו פה ענין פסח ומילה, ומפסיק בין אומרו פה ענין היציאה למה שחזר לדבר עליה אחרי כן באומרו ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' כו', לומר, כי הנה כלל הדברים כי יצאו ישראל ממצרים על כנפי מלאכי השרת כמפורש בכתובים. והנה למעלה כתבנו על פסוק והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל (לעיל ז ד), שאמר הוא יתברך למשה אל תדאג אולי לא יזכו ישראל לצאת בעונם וישארו במצרים, לכן אמר לו הוא יתברך, הנה יש להם משכון, כי הנה והוצאתי את צבאותי הם שכינה ופמליא של מעלה, ואז אגבן את עמי בני ישראל. והלא יקשה אם כן איפה איך נהפך הדבר, שאין צריך לומר שלא הוצרכו לצאת אגבן כי אם שעל כפים נשאום, כאילו המלאכים הם צבאות ישראל עבדים להם. לזה אמר ויאמר ה' אל משה זאת חוקת הפסח. והוא, כי על ידי המצות קונים ישראל איכות קדושה בעשות אותם, עד גדר שישתעבדו מלאכי השרת אליהם ועל כפים ישאום. והוא, כי למעלה באומרו יתברך שיוציא את ישראל אגב המלאכים, עדיין לא עשו מצות קרבן פסח.

אמנם הנה ויאמר ה' אל משה זאת חוקת הפסח כו', וישראל קיימו מצוה זו בעצם, וזהו אומרו (לקמן נ) ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' כו'. ולא קצתם או רובם בלבד, כי אם כולם. וגם מצות מילה שנאמרה פה, וזהו אומרו (שם) כן עשו. אז על ידי פסח ומילה שהוא

(מנ) ליל שמרים הוא ליי. ואחר כך אמר: שמרים לכל בני ישראל לדרתם. לפי שאמר הקדוש ברוך הוא לישראל: גרי בדרך ונרד בדי, שמר לי ואשמר לך, שמר גר מצוה ואני אשמר גר אלהים נשמת אדם שבדי (דברים כה ה, ז). והנה בלילה זו שמרו ישראל גר מצות הפסח ככל חקוטיהו, והקדוש ברוך הוא שמרם ולא נתן המשחית לבוא בבתיהם, ועל שמירה זו אמר: "ליל שמרים הוא ליי להוציאם מארץ מצרים", וכנגד שמירת ישראל המצות אמר: "שמרים לכל בני ישראל לדרתם". אבל בראשונה לא נאמר 'לדרתם', כי שמירת מצות הפסח לבד הקבע לדרות, אבל שמירה מן המזיקים לא הקבע לדרות, כי במצרים לבד יצא המשחית לחבל, ולא לדרות.

(א) ויהי בעצם היום הזה הוציא יי וגומר. כבר נאמר פסוק זה למעלה (פסוק מה), ויש כמה שנויים בין שני פסוקים אלו. כי למעלה אמר יצאו כל צבאות יי, משמע כאלו יצאו מעצמם, וכאן נאמר הוציא יי למעלה אמר שיצאו כל צבאות יי ולא הזכיר בני ישראל, וכאן אמר הוציא יי את בני ישראל. ועוד: שאמר על צבאתם משמע שצבאות לאו הינו בני ישראל.

והקרוב אלי לומר בזה, שהערב רב שנתגירו ויצאו מעצמם ממצרים קרא הכתוב 'צבאות יי', כי חביבים הגרים לפני הקדוש ברוך הוא; אף על פי שאינן בכלל בני ישראל, מכל מקום 'צבאות יי' הם גם כן כמו ישראל. לכה נאמר בפסוק ראשון: יצאו כל צבאות יי - על הגרים שיצאו מעצמם, ולא הוציאם יי. אבל בפסוק שני אמר על בני ישראל ממש, שהוציאם יי על צבאתם - נוסף על אותן הצבאות שיצאו כבר מעצמם.

ולכה נאמר בפרשת וארא (ו, ז): והוצאתי את צבאתי את עמי בני ישראל. כדי שלא תבין לומר שעל קהל גרים אמר והוצאתי את צבאתי, על כן הצרף לפרש את עמי. כי בלי ספק, שגם ישראל נקראו צבאות. ואמרו רבותינו ז"ל, שהיא מלה מרפכת: צבא אות. רוצה לומר: צבא שיש לי בהם אות. ואמרו זה על אות שבת מילה ותפלין, כי שלשתן נקראו אות. וטעמו ידוע.

ואמר בשניהם: ויהי בעצם היום הזה. כי בערב רב הצרף לומר כן, שיצאו לעין כל ולא יראו מן פרעה מלכם; ובאשר הצרף לומר כן, להורות שיצאת מצרים היתה ביום ממש, כמו שנאמר (במדבר לג, ג): ממחרת הפסח יצאו בני ישראל. ואף על פי שנאמר (דברים טו, טו): הוציא יי ממצרים לילה - פרשו רש"י והרמב"ן, שבלילה נתן להם רשות לצאת. ומהר"י אברבנאל פרש, שמלת 'לילה' מוסב על ופשית פסח.

8

יג

(יד) והיה כי ישאלך בנה מחר לאמר מה זאת. בעל האגדה אמר, שפסוק זה מדבר בבן תם. והקשה מהר"י אברבנאל בספר "זבח פסח": מנא לן שזה מדבר בבן תם? שמא הוא אומר דרך לעג 'מה זאת', כמו בן הרשע? ותרץ, שלמדנו

ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים.
 לא אמר בארץ מצרים. ובזוהר
 ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים לא
 אמר בארץ מצרים אלא במצרים שישבו
 במצרים מלשון מצור, אם כן החשבון הוא
 מבין הבתרים. או נאמר פירוש הפסוק הוא
 ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים
 במצר שהם האבות, שמאותו היום היה
 אברהם מצר על ישראל, ביצחק נאמר
 (בראשית ל"ז, א') מגורי אביו מגורי מלשון
 מורא כמו מגור מסביב (ירמיה ו', כ"ה), וכמו
 גורו לכם מפני חרב (איוב י"ט, כ"ט), ויעקב
 אמר (בראשית מ"ז, ט') ימי שני מגורי, שכולם
 היו מצירים על צרת הגלות והכל היה
 שלושים וארבע מאות שנה. ובזה יתורץ
 הכפל ומושב בני ישראל אשר ישבו, מושב
 ישבו, וגם אמרו שלושים שנה וארבע מאות
 שנה, שנה שנה למה, אלא לומר שאינם
 רצופים, ועם מה שאמרנו בפסוק כי ידעתי
 את מכאוביו שאמר הקב"ה למשה שאמר לו
 משה שלא הגיע הקץ אמר לו הקב"ה יתברך
 שהוא שוקל כל הדעות, ולזה אמר כי ידעתי
 את מכאוביו, שכל הכאב שהיה עתיד לבוא
 עליהם בארבע מאות שנה ויותר שלושים
 שנה בא עליהם ברד"ו שנה, ולזה חזר ואמר
 ויהי מקץ שלושים שנה וארבע מאות שנה
 ויהי בעצם היום הזה וגו', לומר שלא
 נתאחר אפילו כמלא נימא. יצאו כל צבאות
 ה', היא השכינה וחיילותיה שהם נקראים
 צבאות שהיתה השכינה עמהם בגלות, ואחר
 שיצאה היא, אמר: ויהי בעצם היום הזה
 הוציא ה' את בני ישראל על צבאותם,
 פירוש אחר שיצאו צבאותם:

ויש להבין למה בגאולת מצרים אחר שגזר
 אומר ואמר כמה הוא קץ הגלות דילג
 על הקץ הנגזר וחסר ממנו אפילו שלא היו
 ראויים שהרי אמרו ז"ל (ויקרא רבה כ"ג, ב') שהיו
 עובדי עבודה זרה ומגדלי בלורית ולא היה
 בהם תורה ולא מצוות, וזה הגלות נחתם

נקמה כמו ששמרם במצרים, ששם שמר ליל
 חצי ראשון והניח חצי האחרון לעתיד,
 אימתי יבוא להם אמר להם שומר אתא
 בוקר וגם לילה, יבוא בוקרו של משיח וגם
 לילה, אין הדבר תלוי אלא בכס אם תבעיון
 בעיו שובו אתיו, וכן אמרו ז"ל (סנהדרין צ"ז):
 כלו כל הקצים ואין הדבר תלוי אלא
 בתשובה, אם כן שימורים כמו ואביו שמר
 את הדבר (בראשית ל"ז, י"א), שהקב"ה כביכול
 יושב ומשמר אימתי ישובו בתשובה כדי
 לגאלם, זהו לדורתם כתיב. עוד לדורתם
 לשכינה שהיא דרה עמהם להוציאם מהגלות
 קרי ביה לדירתם, כאילו אמר שימורים לכל
 בני ישראל ולדירתם:

ויהי בעצם היום הזה הוציא ה'. קודם
 אמר ויהי מקץ שלושים שנה וארבע
 מאות שנה יצאו כל צבאות ה' יצאו השכינה
 וחיילותיה הוצרך להוציא בני ישראל גם כן,
 שאי אפשר להם לשבת עוד שם מאחר
 שיצאו כל צבאות ה'. לזה אמר קודם יצאו
 וכאן אמר הוציא, וזהו אומר על צבאותם,
כלומר מאחר שיצאו צבאותם שירדו
 למצרים בשבילם:

קדש לי כל בכור. מאחר שהכה בכורי
 מצרים ומזל טלה הוא בכור והורידו
 ממעלתו ובביטול בכור הבכורות יבוא מזה
 שום צד ביטול לפנים, כי זה לעומת זה
 עשה אלהים, כי לצורך הם, כמו שאמר
 בזוהר (ח"ב ס"ט): מי יתן טהור מטמא לית
 טהור אלא מגו טמא קליפה ומוחא דא בדא
 סלקא, ולפי שקליפתם הוסרה לזה צריכים
 שמירה, לזה קדש לי ליו"ד ששם אין
 להם אחיזה כדי שיהיו שמורים, וכן הלויים
 שלקחם תחת הבכורות אמר (במדבר א', נ')
 וסביב למשכן יחנו וישראל רחוקים מהם
 אלפים אמה, וסוד אלפים אמה תחזון
 מאלפים שנה שקדמה התורה לעולם שנאמר
 (משלי ח', ל') ואהיה שעשועים יום יום שהם
 שני ימים חכמה ובינה, והעולם נברא בחדס

תמיא, ולנו בעניותנו יראה על פי דברי התוספות
 (במציעא ק"ד דאליהו שהיה כהן נטמא לכן הצרפית
 שיהיה יודע שעתידי לחיות) דמשה רבינו שחט
 עליהם הפסח בציווי ה' לפי שלפניו נגלו
 תעלומות שעתידין למול, ומשעת שחיטה
 הוכשרו כיון שבודאי ברור לו שימול, ובזה
 מדוקדק לשון המאמר הנזכר דקאמר הרבה לא
 היו מבקשים לימול אמר הקב"ה שיעשו פסח,
 דנראה שפת יתר, והוה ליה למימר הרבה לא
 היו מבקשים לימול קרא הקב"ה לד' רוחות
 וכו', ומהו זה שאמר אמר הקב"ה שיעשו פסח.
 אכן על פי דרכנו הנה מה טוב, דאף שלא רצו
 למול אמר הקב"ה שיעשו הפסח בעד מי שלא
 היה רוצה לימול, לפי שגלוי לפניו שימולו,
 וקרא הקב"ה לארבע רוחות וכו'. והגם
 שהתוספות סיימו שם שהיה ברור שיחיהו
 הותר משום פקוח נפש, אפשר לומר דהכא נמי
 איכא פקוח נפש, דבדם פסח ומילה ניצולו, כמו
 שאמרו ז"ל (מכילתא פ' בא) וזהו לדעת
 התוספות, אבל בשיטה מקובצת למציעא כתב
 משם תלמיד רבינו פרץ דכיון דברור לו
 שיחיהו כחי חשיב עיין שם, ולדעתו אין אנו
 צריכים שיהיה פקוח נפש, דכיון דברור לו
 שיחיהו חי חשיב, ועל פי זה נתישב אצלי מאי
 דהוה בה קמאי דאיך היה דבר ה' אל משה
 בסנה בעודו מצורע וטמא באותה שעה, ויראה
 דכיון שגלוי לפניו שמיד יטהר כטהור חשיב
 על דרך האמור. (ראש דוד וארא)

קכט.

ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם.
 לכאורה ח"ו נראה דכל פסוק זה יתר. ואפשר
 דבא לרמוז כמה טעמים ליציאת מצרים. א'
 ויהי בעצם היום הזה דכבר נשלמו כל
 הברורים ועשאוה כמצולה שאין בה דגים, ואם
 כן הוא זמן יציאת מצרים, דכל השעבוד לברר
 ניצוצי הקדושה אשר שם וכבר החלו עולין,

ונשאה מצרימה שממה שהוא בגימטריא
 מצרימה, שלא נשאר בה ניצוצי הקדושה, כמו
 שכתב רבינו האר"י ז"ל בטעם לא תוסיפו
 לראותם וכו', וכל הברורים על ידי השכינה,
 ורמז שכינה גימטריא מצרימה, והוא שאמר ה'
 אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה.
 בשר ליעקב אע"ה אנכי ארד זו גילוי שכינה,
 ויושלמו הברורים כמו שכתבתי לעיל פרשת
 שמות וזה שאמר ואנכי אעלך, דיעלו ניצוצי
 אדם הראשון שהוא גלגולו, וזהו אעלך. גם
 עלה שביירו ר"ב ניצוצין מרפ"ח כמו שאמרו
 ז"ל. וזה רמז קראין ויהי בעצ"ם גימטריא ר"ב
 שביירו ר"ב מן רפ"ח.

הוציא ה' את בני ישראל שנשמרו מזנות,
 והיו בני ישראל ממש בלי תערוכת כלל.
 מארץ מצרים שהיו בני חם עבדים לשם
 ועבדים ליוסף הצדיק, ועוד שהיו רבוי עם,
 ושעבדו חמשה פעמים ששים רבוא והוה ליה
 כאלו שעבדו ת"ל שנה, כמו שכתבתי במקום
 אחר באורך מיסוד רז"ל והמפרשים, וזה שאמר
 על צבאותם, כלומר רבויים, ולכן דין הוא
 לצאת בעצם היום הזה, ושלימת עבדת"א
 יעברו גאולים גאולה אריכתא. (חומת אנך)

קל

קדש לי כל בכור וגו' ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה וגו'. יש לדקדק דה' אמר קדש לי כל בכור, ומשה רבינו ע"ה ציוה מצוה אחרת זכור את היום וגו'. ועוד הקב"ה אמר בכני ישראל, והוא דיבר אליהם בשם עם. ופירש רבינו האר"י ז"ל באריכות ותורף דברי קדשו, כי משה רבינו רצה לקבל הערב רב, והשי"ת לא היה רצונו. ומצוה ראשונה אחר יציאת מצרים היא קדש, ודייק לומר פטר כל רחם בכני ישראל לאפוקי הערב רב. וחש משה רבינו ע"ה שאם מצוה ראשונה יצוה לבני ישראל לבדם באומר

קדש
 יחזור
 לכלם
 משה
 ואחר
 מקום
 יחיד
 זכור
 שהיום
 הרב
 במקום
 כי מד
 למצרי
 בורא,
 שכתב
 מבטל
 יתברך
 להאיר
 הרע
 שהעני
 זה הכ
 וזרח
 הנזכר
 ערב
 להרחי
 שביטו
 אשר
 יום כ
 יהיה
 כי ב
 כ

עצמו כמו פרעה בעת"כ על ארץ מצרים וכל העולם כולו. וענין זה נספג ע"י דברי יהודה שאמר⁶⁹ ונפשו קשורה בנפשו. היינו שנפשו קשורה בנפשו של אביו, אביו שבשמים, וע"ז פעל אצל יוסף להיות כמוך כפרעה ועד שלא יכזב להתאפק⁷⁰ ובעה בקולו, דענין הבכ"י מורה על זה שאין כלי המוח שלו יכולים לקבל את גודל הגילוי (כמובא בחסידות⁷² מספרי הטבע וספרי הרפואה).

והנה כשם שהוא בנוגע לגאולה, שהגאולה העתידה יש לה קשר לגאולת מצרים, ע"ז הוא בנוגע לגלות זה, דענין של גלות הוא דבר מר מאד, שהגלות מכלכל הן ביום והן בלילה. וע"ז ישנה טענת משה רבינו⁷³ בגלות מצרים למה הרעותה לעם הזה גו' ומאז באתי אל פרעה לדיבר רבינו⁷⁴ בשמך הרע לעם הזה גו'. דטענה זו היתה לא רק טענת שוטרי ישראל שאמרו⁷⁴ תבן אין ניתן לעבדך ולבנים אומרים לנו עשו גו', אלא זו היתה טענת משה רבינו. דמכיון שפרעה הוא מושל בכיפה בכוונתו של הקב"ה, ופרעה אינו נוהג תבן ואומר לעשות רבינו, אפילו בועקה גדולה למה הרעותה לעם הזה. דכל עניני התורה הם נצחיים, אפילו טענות שבחורה שיש עליהם מענה וכו' (וכנדוד⁷⁷ הראי' לזה משבועת משה רבינו (ויואל משה⁷⁸), דכיון שהזכרה בחורה אפשר להתפיש בה אף שבטלה), וכ"ש כאן שלא נאמר למשה שום תירוץ על טענתו, ולק אמר לו הקב"ה שהאבות לא הרהרו אחר מדותיו⁷⁹. דזה שאין מהרהרים אינו מבטל את ישראל, וכדו"ס⁸⁰ הרעותה. ועד שבענין זה אומות העולם מונין את ישראל מה על הפסוק⁸¹ מה דורך מודך, כך היו שואלים האומות את ישראל איך תעלה על האלקים שכן אתם נשרפים ונצלבים עליו. היינו שנמצאים בגלות הזה המר והחושך וכו'. אלא שאעפ"כ אין ישראל מהרהרים בזה, ואינם מתבישים מפני המלעיגים כו'.⁸² וכיון שהיום הוא יום השבת שאין עצב עמה⁸³ אין להאריך בזה, אלא בענין של טוב ושמחה, שבקרב יהי ענין בשורת הגאולה. ע"י מבשר טוב, עד כפי שאומרים בנוסח הושענות דהושענא רבה ג"פ קול מבשר מבשר ואומר, דאז תהי' שלימות העם ושלימות התורה ושלימות הארץ, ובמהרה כימינו ממש.

(69) שם מד, ל. (70) שם מה, א. (71) שם, ב. (72) ראה תו"א כו, א. צו, ג. ובכ"מ. ספר הליקוט (רא"ח צ"ב) ערך בכ"י. (73) שמות ה, כב-כג. (74) שם, טו. (75) ראה מליכא בשלח ד, ה. ובכ"מ. (76) שם ה, טו. (77) ראה צפ"ע על התורה שמות ב, כא. (78) שמות שם. וראה גרים סח, רע"א. (79) פרש"י ריש פרשתנו. (80) פרש"י עה"פ. (81) שו"ש ה, ס. (82) ראה רמ"א ושו"ע אדה"ז או"ח בחהלתו. (83) ירושלמי ברכות פ"ב סה"ז. ובכ"מ.

----- x -----

בס"ד. ש"פ בא ה'תשרי"מ.

הנחת הת' בלתי מוגה

ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות השם מארץ מצרים ליל שימורים הוא זה' להוציאם מארץ מצרים גו'. ומדייק בזה היות כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע בד"ה זה דשנת תתנ"ה (שנדפס מה שאר"ץ בגמרא⁴ על הפסוק הוציא' ה' ממצרים לילה, וכי בלילה יצאו והלא לא יצאו אלא ביום, שנאמר⁶: ממחרת הפסח יצאו בני' בלילה, רמה, אלא מלמד שהתחילה להם הגאולה מבערב, והיינו שהתחלתה הגאולה היתה בלילה וגמר הגאולה הי' ביום⁷. אמנם זה גופא דורש ביאור, איך אפשר שהגאולה היתה הן ביום והן בלילה, והרי יום ולילה הם שני הפכים, ואיך אפשר שאותו הענין, ענין הגאולה, יהי' בשניהם הפכים. ובפרט שהגאולה ביום היתה בתוקפו של יום כמ"ש בעצם היום הזה גו', וכן הגאולה בלילה היתה בחצות הלילה (כדאי' ברש"י⁸ ובמכילתא⁹), שזוהו תוקף הושך הלילה [כמבאר במ"א¹⁰ שחצי הראשון של הלילה הולך ונחשב ובחצי השני כבר מתחיל להתנצנץ קצת מאור היום, ונמצא שתוקף החושך הוא בחצות הלילה, וא"כ הר' ב' הענינים דיום ולילה כאן הם ב' הפכים מן הקצה אל הקצה, וא"י יוקשה ביותר איך שייך שהגאולה תהי' בשניהם. גם מדייק בהמאמרו שם מהו שכתוב ליל שימורים הוא להוי', מהו ענין השימור להוי' וגם מהו שחוזר ואומר עוד הוא הלילה הזה להוי' שימורים גו', מהו עוד כפל הדברים.

ולחבין כל זה יש להקדים ביאור ענין עבודת הרוחני בגוף ונפש האדם. דעבודה זו היא בכל יום ויום, כמ"ש למען זכירת יצי' מ שזוהו ענין יצי' מ עבודת האדם ישנו בעבודת כ יום ויום. ומבאר בזה במאמר שם, דענין יצי' מ עבודה הוא לא ר היציאה מהמצרים וכו', דלעו"ן, אלא דכמו שיש מצרים למטה כך ר למעלה ברוחניות ואפילו בקדושה, וגם בכנינה זו צריך להיות יציא מצרים. ולכאורה ענין זה דורך ביאור³ דמכיון שזוהו ענין של קדוש איך אפשר שהוא ענין של מצרים וצריך לצאת ממנו.

(1) פרשתנו יב, מא. (2) ע' עא ואיך. (3) פרשתנו יב, נא. (4) ברכות ג. א. (5) ראה טו, א. (6) מסעי לג, ג. (7) ראה רמב"ן פרשתנו עה"פ - הונת כסח"מ חת"ה שם. (8) ראה רש"י פרשתנו יא, ד. (9) ראה מליכא על הפס ויהי בחצי הלילה. (10) ראה אות"ת מסעי ע' א'שסא. ובכ"מ. ספר הליקוט (רא"ח צ"ב) ערך לילה ע' חקלו ואילך. (11) ראה טו, ג.

11

והנה ע"פ הנ"ל יובן ענין יציאת מצרים דקדושה, דכיון שמצרים
 שהוא מיצר הגרון ענינו הוא הצמצום והתפודה שבין המוחין
 למדות, מוכן שענין יציאת מצרים וביטול המצרים ענינה שגם
 במדות יאיר אור המוחין כמו שהוא במקומו. וענין זה נלשה ע"י
 המשכת מוחין דגדלות, פנימיות המוחין, שע"ז מאיר אור המוחין כמו
 שהוא במקומו במדות. ויתר על כן, שבחי' מוחין דגדלות מגלים כמו
 את המצפונות שבמדות (ועד) שורש המדות שלמעשה גם משרש
 המוחין. וכמבואר במ"א 20 שמטעם זה בחי' יחידה שבנפש שורה בלב
 לב וללא במות, משום ששורש המדות הוא למעשה משרש המוחין.
 וזהו ענין יציאת מצרים, היציאה מבחי' זו שבמדות הנמשכת ע"י מיצר
 הגרון, עד שמאירה בהם הארת המוחין כפי שהמוחין הם במקומם.
 ועד שמאיר בהם שורש המדות שלמעשה משרש המוחין.

וזהו בעצם היום הזה יצאו כל צבאות הוי' מארץ מצרים, ליל
 שימורים הוא להוי' להוציאם מארץ מצרים, במוחין ומדות
 בערך זה לזה הם כמו יום ולילה, שמורה על חוקי גילוי המוחין,
 הן דוגמת לילה, וזהו בעצם היום הזה, שמורה על חוקי גילוי המוחין,
 בחי' גדלות המוחין ופנימיות המוחין, הנה ע"ז נלשה ליל שימורים,
חוקי המדות שגם הלילה נהפך ליום, ולילה כיום יאיר, ועד
 שמאיר שורש המדות שלמעשה משרש המוחין, וזהו ענין ישת הושך
 סתרי' 22. ולכן כתיב ליל שימורים הוא להוי', לחוי' ממש, שבמשכת
 חוספת אור בשם הוי' ע"י הפיכת הלילה ליום. וזהו גם הטעם על מה
 שחזר ב"פ ליל שימורים הוא להוי' שימורים גו', כי בחי' אהבהכא
 היא כמו עבודת החשובה שהיא ככפיי' 23.

והנה מענין יצי"מ ברוחניות נמשך ג"כ ענין יצי"מ בגשמיות
 שנעשה לילה כיום יאיר כפשוטו וגם בחי' ישת חושך סתרי'.
 וכן יהי' גם בגאולה העתידה, דכימי צאתך מארץ מצרים אראנו
 נפלאותי' 24, ויתירה מזו שהנפלאות אז יהיו נפלאות גם בערך הנפלאות
 שהיו ביציאת מצרים, ובמהרה בימינו ממש.

----- x -----

(20) ראה גם לקו"ת ר"ה נח, ד. תנא ה. ד ואילך. המשך תע"ב פ"ה. ראה
 גם תו"ח בראשית יא, ד ואילך. המשך תע"ב פרק רנא ואילך. (21) תהלים קלט,
 יב. שם יח, יב. יב. (23) ראה אגה"ת פ"ט. ונכ"מ. (24) מלכה ז, טו.

הנחת הח' בלתי מוגה

ויובן וחז"ל ע"פ הידוע / דהמשכת והתגלות המדות היא מבחי'
 במוחין, דוהו ענין מוח שליט על הכלב 13 שהמוח משפיע על
 הכלב. ואף שאמרנו 14 למה תלתי שליטת אינו מוחא ליבא וכבדא, מ"מ
 חרי בין ג' שליטין אלה עצמן המוח שליט על הכלב כו'. כי הראש הוא
 למעשה מן הכלב [וכנודע 15 שלכן נק' תחלת השנה ראש השנה משום
 שהוא כדוגמת הראש שבגוף האדם שהוא מקור שליטתו על כל
 האיברים]. וכן המוחין שבראש הם למעשה מהמדות שבלב והם שולטים
 עליהם, והמשכת והתגלות המדות היא מבחי' המוחין. והנה לכאורה
 ענין זה דורש ביאור, דא"כ אפשר, שהתהוות המדות הוי' מן המוחין,
 והרי מוחין ומדות הם שני הפכים, דמוחין הם במוחיה דוקא
 וכמאמר 16 סבא דעתויה סתיים ומוחי' סתיים ושכיך כו' משא"כ המדות
 הם ברעש גדול [הנע' בל"א - הומל' סומל'], וכן הוא גם בגשמיות 17,
 דליל המוח הוא קר וכו' משא"כ הכלב שהוא משכן המדות יש בו
 דופק, דפיקו דלביבא 18, היינו שהוא תמיד במרצתו, רצוא ושוב. אך
 הענין הוא, דמה שהשכל הוא מקור אל המדות היינו רק בבחי'
 המשכת שבשכל שהוא המצית ההשכלה, ולכן התהוות המדות מן השכל
 היא דוקא ע"י סילוק כל אור ההשכלה, כאשר נשאר אצלו רק השכל
 והמסקנא שבשכל. דכאשר נמצא בעולם השכל ומאיר אצלו העומק
 דחכמה והרוחב דבינה והעמקות דדעת לא יתכן שתהי' מזה התהוות
 המדות, דדוקא כאשר נשאר אצלו רק הבכנ אפשר להיות מזה התהוות
 המדות. אמנם גם הבכנ שבשכל עצמו, עדיין אינו יכול להתהפך שהוא
 שכל למהות מדות אלא ע"י ממוצע שהוא מיצר הגרון, שמיצר זה
 פועל הפסק וצמצום כזה בהשכלה [היינו הבכנ שבה] עד שנהפכת
 ממהות שכל למהות מדות. ודבר זה ניכר גם בציוור הגשמי של הגרון,
 דאף שיש בו אורך רחב ועומק, מ"מ ה"ה מקום צר בערך ולגבי
 הראש.

ובזה יובן ענין מצרים דקדושה שהוא מיצר הגרון העושה את
 אפשריות המשכת המדות מן המוחין גם בקדושה. דכשם שבציוור
 האדם התחתון יש מיצר הגרון כך הוא גם באדם העליון, שהרי
 האדם התחתון נק' אדם ע"ש אדמה לעליון 19. וענין זה בקדושה שהוא
 (הצמצום והפסק) הוא דבר טוב [ס'אין א גוטע זאך] בשביל גילוי
 והתהוות המדות, ועד שעל ידו דוקא בא אח"כ המעשה בפועל.

(12) ראה סה"מ תרנ"ה שם ע' עב ואילך. וראה בכ"ז: סה"מ הש"ת ע' 41
 ואילך. תו"א וראו נ, א. סה"מ תקס"ג ח"א ע' קו. תו"ח שמות קג, א ואילך.
 אורח"ת וראו ע' קעד ואילך. רמ ואילך. בא ע' רסד ואילך. המשך מים רבים תרל"ו
 פקמ"ו ואילך. ועוד. (13) תניא פ"ב פ"ז. פ"ז. וראה שם פ"א. (14) חזר
 ח"ב קנב, א. (15) ראה עט"ר בתחלתו. ונכ"מ. (16) חז"ג קנח, ב. (17) ראה
 גם לקו"ש ח"ט ע' 168 ואילך. וש"נ. (18) ראה לקו"ש שם. (19) ש"ה ג, א.
 כ. ב. רסח, ב. שא, ב. ונכ"מ.

12

11

הנחת הח' בלתי מוגה

ויהי רצון שמהדיבור בכל ענינים אלו נבוא לקיום נקודת הענין שהיא נקודת התמצית ונקודת ההתחלה ועיקר כל העיקרים, הגאולה האמיתית והשלימה בפשטות, ומיד הן נגאלין.

בס"ד. ש"פ בא. ח' שבת ה'תשמ"ו.

הנחת הות' בלתי מוגה

ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים גו' וכתובת ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם. (ומובא ע"ז בהדרושים (בד"ה זה שבת"א ריש פרשתנ"ג, ובדרושי רבותינו נשיאינו שפלא"ז, גם אלו שבתי"א ריש פרשתנ"ג, זה אבל מכארים אותו התוכן), מה שארז"פ על חנה מיום שברא הקב"ה את עולמו לא הי' אדם שקראו להקב"ה צבאות עד שבאת חנה כו' ואמר הקב"ה עתיד בן שלך לפתוח בבואה בשם זה כמ"ש ויאמר שמואל כה אמר ה' צבאות גו' ומבואר בזה בהדרושים, דמה שפסוק וידע (וכו"ב) כתיב צבאות ה' לשם הוי' צבאות ה' אלא נק' צבאות בחיריק שהוא עסמך וספ"ך לשם הוי' צבאות ה' משא"כ כשבאת חנה ושמואל או נעשה שם צבאות שם בפ"ע מהו שמות שאינן נמחקין. וצריך להבין מדוע נחדש השם צבאות דוקא בזמן חנה ולא לפני' (שאנו הי' צבאות ה'). גם צד"ב אקשר לשם צבאות לענין מלחמת עמלק, דנבואת שמואל הנ"ל (כה אמר ה' צבאות גו' 6') לאי במלחמת עמלק.

ולחבין כ"ז יש להקדים תחילה ביאור ענין השמות. דהנה עצומ"ה ית' הוא למעלה באיני ערוך מכל ההמשכות וההשפעות והגילויים, שכולם אינם בערך כלל לעצמותו ומהותו ית'. ועוד זאת, שבאמת גם התואר אין ערוך אינו מתאים ע"ז, כי התואר אין ערוך שייך כאשר ב' העינים יש להם איזו שייכות וצד השוה וככ"ז אינם ערוך לגמרי דע"ז מתאים דומר אין ערוך. משא"כ עצומ"ה ית' שהוא מובדל לגמרי מכל ההשפעות וכו', הדי גם התואר אין ערוך אינו מתאים ע"ז. וע"ד המבואר בתנ"א שהאומר על חכמה עמוקה שאי אפשר למששה בידיה כל השומע יצחק לו. אמנם אה"כ עלה ברצונו (או גמעה מזה) שיהיו המשכות וגילויים וכו', אבל מוכן, שאינם בערך אליו כלל וכו'. וזהו מה שכך ההשפעות וההארות שלמעלה נכללים בענין השמות. כי מכיון שכל עינים אלו אינם בערך אליו כלל (ותחילה מוז כנ"ג), לכן נק' בכללות כל ההשפעות בשם שמות (או למעלה מזה שם לשון יחיד"א¹⁰), דכמו שהשם אינו בערך כלל אל האדם הנק' בשם זהו, כך גם כל עינים אלו אינם בערך לעצומ"ה ית'. פירושו, דהנה באדם

(1) פרשתנו יב, מא. 2. שם, גא. 3. ס, א ואילך. 4. תנ"ה שמות קמא. ב ואילך. ועוד. 5. ברכות לא, ב. 6. שמואל א טו, ב. 7. תנ"א שם ס, ג. ועוד. 8. שברעות ספ"ד (הובא בתנ"א שם). 9. ראה תנ"א שם ס, א. ועוד. 10. שער היחוד והאמונה פ"ב. 10^א. ראה המשך באתי לגני תש"פ פ"ז. ובארוכה - לקמן ד"ה באתי לגני (ע"ז ואילך). 11. ראה בכ"ז סה"מ תר"ל ע"ס ואילך. המשך תער"ב ח"א פס"ו ואילך. ד"ה מן המיצר תש"ס פ"א. לקמן ד"ה באתי לגני. רש"י.

הנחת הות' בלתי מוגה

13

יש כמה וכמה ענינים מן הקצה אל הקצה, ראש גוף רגל, שהראש והרגל אינם בערך ז"ל, נשמה וגוף שאינם בערך ז"ל, עד ליחידה שבנפש ועקב שברגל שהם באין ערוך לגמרי ז"ל, ובכ"ז כל ענינים אלו יש להם איזו שייכות ז"ל, משא"כ ענין השם אינו בערך כלל אל האדם. ועד"ז י"ץ שהוא גם כשמות של בע"ח וצומח ואפילו דומם שהשם אינו בערך לדבר הנק' בשם"ו. ועד"ז הוא בענין ההמשכות והגיוניים שלמעלה שאינם בערך כלל כו'.

אמנם בענין השם עצמו מצינו ב' דרגות וענינים. א' דאף שהשם הוא הארה בלבד מ"מ על ידו נמשך חיות הדבר"ו, ורשמו אשר יקראו לו בלשון הקודש הוא המהווה ומחי' אותו וכו' 15. ב' שהשם הוא דבר נפרד ודבר זר. ועד"ז יובן בנמשל למעלה. שיש ב' אופנים בהמשכות וגיוניים שלמעלה. א' מה שההמשכה היא באופן דאין עוד מלבדו 16. דהנה לפני כל ההמשכות וההשפעות והגיוניים אז הוא בחי' אין עוד"ו, שאין שום מציאות נוספת עליו ית', אבל לאחר שכבר נמשכו (ברצונו) ההמשכות וההשפעות וכו', הרי אז יש מציאות נוספת כו', וזהו ענין אין עוד מלבדו, כלומר, דמלבדו אין שום מציאות אצל עמו יש עוד"ו 18, היינו שיש מציאות של שם שמורגש בו שאין עוד מלבדו. ובכללות זהו ענין עולם האצילות עולם האחדות. דהגם שהוא בבחי' עולם, גם עולם מלשון העלם והסתור"ו, מ"מ ה"ה עולם האחדות. וכמבואר בענין הוי' אחד"ו 20, שאחד פירושו שהגם שיש מציאות של ז' רקיעים וארץ ומציאות של ד' רוחות העולם. מ"מ נרגש שם הא' שהוא אלוהי של עולם, דוהו ענין אין עוד מלבדו, אבל עמו יש עוד והאופן הב' בהמשכות וכו' שלמעלה הוא, שגם ענין זה אינו נרגש, וזהו ענין עולמות בני"ע עלמא דפרדרא"ו ששם הוא עולם הפירוד וההתלקות.

וכוה יובן החילוק בין השם צבאות כפי שהוא בתורה, צבאות ה' (שהצבאות הוא טפל ונסמך להוי'), ושם צבאות כפי שהוא כפי חנה ושמואל, שהוא צבאות סתם. דצבאות הוי' הו"ע שם צבאות כפי שהוא בעולם האצילות, ששם הוא טפל לשם הוי', הכלית האחדות, משא"כ כפי שהוא בעולמות בני"ע שם צ"ץ ענין שם צבאות כענין כפי"ע. והענין הוא, דהנה בתורה המדובר הוא בלשראל שהיו דור

- (12) ראה גם רמ"א או"ח ס"ו ס"א. (13) ראה גם סה"מ תר"ל שם. (14) ראה סה"מ תר"ל שם. (15) שער היחוד והאמונה בתחלתו. (16) ואחונן ד', לה. (17) שם, לט. (18) ראה לקו"ש חכ"ה ע' 202 הערה 86. וש"נ. (19) לקו"ת שלח לו. ג. ובכ"מ. (20) תו"א נח, ב ואיך. ובכ"מ. (21) תו"א בראשית ו, ב. ובכ"מ.

14

דעה"ו 22, דורו של משה, ואף שהיו ששים רבוא גברים לבד מהנשים והטף (שלמשה מגיד עשרים), מ"מ עמדו כולם במצב של אחדות אמיתית ולא היו מציאות בפ"ע, ולכן ה' אצלם המשכת האלקות ג"כ באופן כזה. אבל בדורות שלאח"ז, ובפרט לאחר מיתת יהושע והזקנים שהיו בימי יהושע (בכ' שבט"ו 23), הנה אז באה חנה וקראה לחקב"ה צבאות, מכיון שאו (בזמן שמואל) ה' צ"ץ בירור עולמות בני"ע. עולם הפירוד, דוהו מה שאו ה' גם מלשמת עמלק. דוהו ענין שם צבאות, שמשמעו בפשטות הו"ע הצבא לשביל להלחם עם המגד, או להפחידו באופן שלא יצא למלחמה לכתחילה, ומכיון שיש מציאות של מגד, לפיכך צריך שם כפי"ע, שם צבאות. משא"כ בזמן משה הנה אז הצבאות ה' טפל ונסמך לשם הוי'.

והנה בשביל ענין זה צ"ץ הוספת ונחיתת כח מיוחדת למעלה. וזהו תוכן ג' הענינים שבפסוק ויהי כעצם היום הזה גו'. יום הו"ע האור והגילוי כמ"ש 24 ויקרא אלקים לאור יום, הזה הוא ג"כ ענין הגילוי כמאמר 25 מראה באצבעו ואומר זה, ובעצם מורה על תוקף הגילוי, כמבואר במפרשי המקרא 26 דבעצם היום קאי על תוקפו של יום, חצות היום. ומה נמשך הכח שיהי' ענין הוציא ה' את בני מארץ מצרים על צבאתם, כמבואר בהדרושים 27, דצבאותם קאי על הניצוצות שנתבררו ע"י העבודה, ועל צבאתם פירושו שישאל הוי' למעלה מהניצוצות כו'. וענין זה נמשך אח"כ גם בזמנו של שמואל, שהי' אז גילוי שם צבאות, ואדרבה, שמואל שקול כנגד משה ואהרן כו' 28, וענין זה נמשך באופן נצחי, היינו מבחי' אלקות שלמעלה מגודלי הזמן, ועד שנמשך גם בעולם באופן כזה. ומה באים להגילוי דלע"ז, דאו שר לא נאמר אלא אז או ישר, מכאן לתחה"מ מן התורה 29, בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משה גואל ראשון ודוד מלכא משיחא גואל אחרון, וכמהרה בימינו ממש.

- (22) זח"כ סכ, ב. כמדבר"ר פי"ט, ג. תנחומא חוקת ו. (23) מגילת תענית (פרק י"ג הצומות) הובא כמג"א או"ח סתק"פ סק"ז. וראה שיחת ש"פ כא, ה' ששם אשתקד (תשמ"ו). (24) בראשית א, ה. (25) ראה פרש"י בעל"ח סו, ב. ועוד. (26) פרש"י האוינו לב, מח. ועוד. (27) תו"א שם ס, ג. (28) ברכות לא, ב. (29) סנהדרין צא, ב.

מצד מעלתם של ישראל, הרי כל עניניהם נעשים חקוקים בעצמותו ית', ועד כדי כך, שאפילו הענין ד"צואת בנות ציון" נחקק כביכול בעצמותו.

אמנם, כיון שלמעלה בעצמותו ית' לא יתכן שיהי' ענין של רע — בהכרח שענין זה יתהפך לטוב.

כלומר: אין הכוונה לביטול הענין הבלתי-רצוי — דכיון שענין זה נחקק בעצמותו ית', לא שייך שיתבטל, אלא שענין זה עצמו יתהפך לטוב.

* * * * *

יד. מאמר (כעין שיחה) ד"ה ולא יכנף עוד מוריך.

* * *

טו. בהמשך המאמר של בעל ההילולא מבאר הענין שישראל נקראים "צבאות הוי"י" וד"ל⁵¹:

"נקראים ישראל צבאות הוי"י, וכמ"ש⁵² ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות הוי"י מארץ מצרים, הנה צבאות הוי"י הכוונה הוא על ישראל, וכמ"ש⁵³ ויהי בעצם היום הזה הוציא הוי"י את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם.. וכן ביציאת מצרים מוכיר לצבאותם דוקא, וכמ"ש⁵⁴ כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים."

וצריך להבין: לשם מה מביא בהמאמר ג' פסוקים?

ובפרט ע"פ המדובר בארוכה בהתועודות דיי"ט כסלוי⁵⁵, שדיבורו של כל אדם מישראל צריך להיות מחושב ("אויסגערעכנט"), ומכ"ש אצל רבותינו נשיאנו, ובפרט במאמר חסידות, ובפרט בנוד"ד, שכאותו ענין מביא ג' פסוקים זה לאחרי זה — הרי בודאי שענין זה הוא כדיוק.

ומשנת⁵⁶ להטעם שאינו מסתפק בראי' מהכתוב "ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות הוי"י מארץ מצרים", הוא, לפי שיש לפרשו שקאי על המלאכים — הרי אי משום הא, הי יכול להביא רק את הפסוק האחרון.

טז. ויש לומר הביאור כזה:

בהמאמר נתבאר ג' ענינים: (א) שהעבודה צריכה להיות כאופן

(61) ט"ז (לעיל ע' 172 ואילך).

(62) במאמר ד"ה באני לגני דירי' שכת

פי"ד (לעיל ע' 290).

(57) סה"מ תשי" ע' 125.

(58) בא יב, מא.

(59) שם, נא.

(60) שם, זי.

מדברי תורה שלשת ימים", "ולכך התקינו להם הנביאים והזקנים שיהיו קורין בתורה בשבת בשני ובחמישי".

ונמצא, שסיבת מיריות המים היא לא מצד המים עצמם או מצד המקום, אלא מצד אשמתם של בני".

והרי זה מתאים לתורת הרב המגיד ש"כי מרים הם" — קאי על בני", וכתוצאה מזה נעשו גם המים מרים, כולל גם המים שהיו בכליהם, דאף שהיו באופן ה"סמוי מן העיני" שבוה שורה הברכה⁵⁷, לא הועילה הברכה שהיתה בהם מקודם לכן, וגם הם נעשו מרים (ע"ד מ"ש ביחזקאל⁵⁸ "צדקות הצדיק לא תצילנו כיום פשענו").

יב. אמנם, אף שכאותה שעה היו ישראל מרים, מ"מ, "נמתקן שם" — כי, התורה שהיתה להם מקודם לכן פעלה פעולתה להחזירם למוטב, וע"ד הפס"ד⁵⁹ לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, כיון שסוכ"ס המאור שבה מחזירו למוטב.

ובהתאם לכך נעשה כן גם במים — "וירדו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים"⁶⁰.

ובפרטיות יותר — יש בזה כ' דעות⁶¹: (א) עץ החיים, (ב) עץ של הרדופני, שהוא עץ מר.

והענין כזה — שלדעה הא' נתבטלה המיריות מצד ריבוי האור ד"עץ החיים". אמנם, עדיין אין זה תכלית השלימות, כיון שצריכים להפוך את המיריות עצמה, ע"ד מ"ש⁶² "לילה כיום יארד". וזהו החידוש בדעה הב' — שהמים נמתקו ע"י עץ מר, היינו, שהמיריות עצמה נתהפכה למתיקות.

וענין זה (הפיכת המיריות למתיקות) הוא לא מצד ריבוי החסדים, אלא מצד קו הגבורות דוקא, שענינם תגבורת החיות, וכידוע⁶³ שמשורש הגבורות נמשך הענין דתחיית המתים שהוא מבחי' שירא דטלא דכולחא (וקשור גם עם ענין המן שכפרשת השבוע⁶⁴ שהוא כחי' טל"ג).

ג. וזהו שכתורת המגיד הנ"ל מתבטא העצם דתורת החסידות:

(49) ראה תענית ח, ב.

(50) לגי, יב. וראה רמב"ם הלי' תשובה פ"ג

ה"ג.

(51) ראה ירושלמי תגינה פ"א ה"ו.

(52) מביחא עה"פ. וראה גם הנסמן

בתריש עה"פ (אות רסא).

(53) תהלים קלט, יב.

(54) ראה ספרי הליקוטים (ראי' להצ"ע)

ערך טל ס"ח. טי"ב. וש"נ.

(55) טז, ד ואילך.

(56) ראה לקי"ת ר"פ עקב. ובכ"מ.

51

בוה, "שנשי הן למעלה מבתי ניצוצין הנ"ל", והיינו, שעבודה בניי אינה באופן של התלכשות בה"צבאות", ומה שבניי פועלים עליו בה"צבאות" הרי זה ע"ד הבירורים שבזמן שלמה שנעשו בדרך ממילא.⁶⁶ ולכן מביא גם את הפסוק הג', "כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים" — שפסוק זה נאמר בהציווי דקרבן פסח, היינו, קודם היציאה ממצרים והכריחה מהרע, בהיותם עדיין במצרים, וכיון שגם אז נקראים בשם "צבאות", הרי זה מורה על העבודה באופן של התלכשות.

ועפ"ז יובן מה שמוסיף בנוגע להפסוק השלישי: "וכן ביצאת מצרים מזכיר לצבאותם דוקא, וכמ"ש כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים" — דלכאורה, הרי גם כ' הפסוקים שמביא לפנינו מדברים ביציאת מצרים? — כי, ב' הפסוקים שמביא לפנינו נאמר לאחרי ש"יטעו בני ישראל מדעמס סכותה"⁶⁷, ורק מהפסוק השלישי שנאמר בהיותם במצרים עדיין, מוכח, שגם בעת היציאה ממצרים (לא רק לאחר) נקראים צבאות, כיון שעוד בהיותם במצרים היתה עבודתם באופן של צבא.

ונמצא, שמכל ג' הפסוקים הנ"ל מבואר כללות ענין העבודה: העבודה כ"צבא" בדרך התלכשות — בפסוק השלישי, "הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים"; הפעולה ד"באתי לגני", המשכת אור הסוכה — בפסוק הראשון, "יצאו כל צבאות הרי" מארץ מצרים, "צבאות הרי" דייקא; והעילוי שנעשה כמלאכים כו', ע"י תוספת אור המלא — בפסוק השני, "הוציא הרי" את בני ישראל גו' על צבאותם".

* * *

י. מצינו בגמרא⁶⁸ גודל הענין דפדיון שבויים — ש"רבי פנחס בן יאיר הוה קאזיל לפדיון שבויים פגע כי בגינאי נהרא אמר לי גינאי חלוך לי מימך ואעבור בך... חלק ליי", שענין זה הוא בדוגמת קריעת ים סוף⁶⁹. וכפי שמבאר הרב המגיד⁷⁰ שפדיון שבויים הו"ע העלאת הניצוצות, שזוהו ע"ד הענין דיציאת מצרים, ולכן הרי זה קשור עם קריעת ים סוף.

וכנוגע לעניינו:

67 ראה תו"א בראשית ה', עט"ד ואילן. 70 ראה גם סה"ש תרצ"ו ס"ע 136

ובכ"מ. (נעתק כ"הזיוס יום" ז' שבט, שבת שידה).

68 בא יב, לו. 71 ראה לקו"א סרלי"י.

69 חולין ז, א.

של צבא — דקאי על עולמות בני"ע, היינו, עבודה בדרך התלכשות כו'. (כ) תכלית העבודה באופן של התלכשות בכי"ע היא לפעול את הענין ד"באתי לגני", לגנוני כו', היינו, המשכת אור הסוכה, (ג) ועי"ז נעשה עליו גם כמלאכים ונשמות, היינו, שניתוסף גם בהמשכת אור המלא.

ועל זה הובא ג' הפסוקים הנ"ל:

כנוגע לעבודה בכי"ע באופן של התלכשות כו' — הובא הפסוק הא', "יחיה בעצם היום הזה יצאו כל צבאות הרי" מארץ מצרים", שרק בו נאמר הלשון "צבאות הרי" (משא"כ כב' הפסוקים שלאח"ז נזכר רק הלשון צבא, "צבאותם" או "צבאותיכם"), שמורה על פעולת הכיטול כ"צבאות" — כיי"ע — שיהיו כטלים וטפלים לשם הרי".

אמנם, כפסוק זה אפשר לפרש ש"צבאות ה" קאי על המלאכים (כנ"ל), או שקאי על הניצוצים שנתבררו בגלות מצרים ונתעלו ליכלל בשם הרי" (כידוע⁷¹ שרפ"ח ניצוצים נפלו בשכירת הכלים, ומהם נתבררו בגלות מצרים ר"ב ניצוצים), כמבואר בתו"א⁷².

ולכן מביא גם את הפסוק הב', "יחיה בעצם היום הזה הוציא הרי" את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם" — כי, גם אם נפרש ש"צבאותם" קאי על המלאכים או הניצוצות, הרי זה שייך גם לבניי שנתבררו בפירוש בכתוב, והיינו, שגם בניי שייכים להענין ד"צבאות", כיון שפועלים עליו כהמלאכים והניצוצות.

ועפ"ז יש לבאר גם הדין שבפסוק הא' נאמר "יצאו גו' מארץ מצרים", ובפסוק הב' נאמר "הוציא הרי" גו' מארץ מצרים" (עד"ז בפסוק הג', "הוצאתי גו' מארץ מצרים") — כי, בפסוק הב' (וכן בפסוק הג') מדובר אודות בניי, ועליהם לא שייך לומר הלשון "יצאו" שפירושו שיצאו מעצמם, שהרי כשביל יציאת בניי ממצרים ה" צורך בגילוי אור מלמעלה, "נגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם"⁷³, שגילוי זה פעל להוציאם מהמעמד ומצב שהיו שקועים בטומאת מצרים, להיות עכ"פ במעמד ומצב ד"כי ברח העם"⁷⁴; משא"כ כנוגע להמלאכים והניצוצות שייך לומר הלשון "יצאו", כיון שע"י יציאת בניי יצאו גם הם — בדרך ממילא — מארץ מצרים.

אמנם, כפסוק זה נאמר "על צבאותם", כמבואר בתו"א⁷⁵ הדין

65 כנפי יונה ח"ג סנ"ו. הובא במג"ע

66 פרשתנו יד, ה. וראה תניא פל"א.

63 אופן נח.

64 בא ס, ג.

91

"אכן ישנה עוד מחלוקת אחת, אך תלויה היא בחילופי גירסאות ונוסחאות".

באותו מעמד הפליא הגאון ביותר בשבחו של רבינו הזקן, שבאות אחת קיפל בתוכה מחלוקת שלימה וחילופי גירסאות. זאת נוסף על הערצתו של הגאון לרבינו הזקן, שהיתה כאמור, קיימת כבר לפני כן.

תנאים וחסידות

היה זה בתקופה בה שהה הגאון בעיר לנינגרד. פעם, לאחר התפילה בבית הכנסת, נכנס הגאון לאולם בית המדרש והבחין, באחת הפינות,

בחסיד הנודע רבי איצ'ה ד'ער מתמיד' הי"ד (מגדולי חסידיו של כ"ק אדמו"ר הרי"צ זי"ע מליובאוויטש), היושב ומתפלל באריכות כדרכו והטלית משתפלת מעל פניו.

ר' איצ'ה דער מתמיד הי"ד

השעה היתה מאוחרת דיה על מנת להימצא בעיצומה של תפילת שחרית, והגאון שהתהלך בבית המדרש אנה ואנה כדרכו, ניגש לפתע אל מקומו של החסיד המתפלל, נתן לו מכה קלה באוזנו ואמר:

"אתה עדין מתפלל... ואני כבר סימתי התפילה מזמן...". והוסיף:

"המחלוקת הידועה בין אדמו"ר הזקן והגר"א בענין הצמצום, היא היא המחלוקת בה נחלקו ר"י ורבנן במסכת שבועות דף ל"ח ע"ב אם השם צבאות הוא קודש או לא". היה שם "חכם" אחד שהעיר לגאון:

"יוצא אם כן שדעת ר"י אינה כדעת אדמו"ר הזקן...". הגאון הקפיד עליו והשיב: "אתה מעז לדבר על תנאים?!"